

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI
LİTERATÜR
DERGİSİ

Cilt: 3 • Sayı: 5 • 2005 • Yılda iki defa yayınlanır

Sahibi Bilim ve Sanat Vakfı Yazı İşleri Müdürü Salih Pulcu

Yayın Kurulu

Şevket K. Akar, Yücel Bulut, Ebubekir Ceylan, Coşkun Çakır, Ahmet Davutoğlu,
İhsan Fazlıoğlu, F. Samime İnceoğlu, Abdülhamit Kırmızı, Mustafa Özel, Yunus Uğur

Danışma Kurulu

Engin Deniz Akarlı, <i>Brown Üniversitesi, ABD</i>	Cemal Kafadar, <i>Harvard Üniversitesi, ABD</i>
Gökhan Çetinsaya, <i>İstanbul Teknik Üniversitesi</i>	Mustafa Kara, <i>Uludağ Üniversitesi</i>
Mehmet Genç, <i>Bilgi Üniversitesi</i>	Kemal Karpat, <i>Wisconsin Üniversitesi, ABD</i>
Tevfik Güran, <i>İstanbul Üniversitesi</i>	Sabri Orman, <i>Marmara Üniversitesi (emekli)</i>
Mehmet İpşirli, <i>Fatih Üniversitesi</i>	

Adres Vefa Cad. No. 56 34134 Vefa İstanbul

Tel 0212. 528 22 22 pbx **Faks** 0212. 513 32 20 **e-mail** talid@bisav.org **internet** http://www.bisav.org.tr

Abonelik ABONET **Tel** 0212. 222 72 06 **Faks** 0212. 222 27 10

e-mail abonet@abonet.net **internet** www.abonet.net **Abone Dağıtım** AKTİF DAĞITIM

Dergiye gönderilen yazılar hakemler tarafından değerlendirilir. Dergide yer alan yazılardan yazarları sorumludur.
Dergiye gönderilen yazılar yayınlansın yayınlansın iade edilmez.

Türk Hukuk Tarihi

SAYISI

Sunuş 5-8

Türk Hukuk Tarihçiliği

Mehmet Akif AYDIN 9-25

Osmanlı Öncesi Türk Hukuk Tarihi Yazıcılığı

Murteza BEDİR 27-84

Fıkıh Tarihi: Osmanlı Hukuk Düşüncesinde

Modern Yorumlar İçin Yeni Bir Referans Çerçevesi

Sami ERDEM 85-105

Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mirî,

Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet

Feridun M. EMECEN 107-139

Osmanlı Kanunnâmeleri Neşriyatı Üzerine Bir Tahlil

M. Macit KENANOĞLU 141-186

Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer'iyye Sicilleri

Fethi GEDİKLİ 187-213

Osmanlı Klâsik Dönemi Fıkıh Kitapları

Recep CİCİ 215-248

Osmanlı Dönemi Fetva Literatürü

Şükrü ÖZEN 249-378

Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu: Sakk Mecmuaları

Süleyman KAYA 379-416

Osmanlı Devletinde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü

Ekrem Buğra EKİNCİ 417-439

Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi: Bibliyografik Bir Değerlendirme

Pehlül DÜZENLİ 441-475

Halil İnalçık İle Türk Hukuk Tarihi Üzerine 477-488

Osmanlı Ceza Hukuku Çalışmaları Üzerine Bir İcmal

Mehmet AKMAN 489-512

Osmanlı Vakıf Hukuku Çalışmaları

Tahsin ÖZCAN 513-552

İslam-Osmanlı Hukukunda Zimmîler

M. Macit KENANOĞLU 553-574

Osmanlı Hukuk Çalışmalarında Kadın

Betül İPŞİRLİ ARGIT 575-621

Osmanlı'da Meşrutiyet Öncesi Merkezî Meclisler Literatürü

Ayhan CEYLAN 623-646

Tanzimat Dönemi Kanunlaştırma Faaliyetleri Literatürü

Mustafa ŞENTOP 647-672

Türkçede Mecelle Literatürü

Sami ERDEM 673-722

Hukuk, Tarih ve Tarihyazımı: 1858 Osmanlı Arazi Kanunnâmesi'ne Yönelik Yaklaşımlar

E. Attila AYTEKİN 723-744

TANITIMLAR

Meşihat Makamının Dergisi: Ceride-i İlmiyye

İsmail CEBECİ 745-753

Kütüphane Rafında Okuyucusunu Bekleyen Bir Yayın:

İlm-i Hukuk ve Mukayese-i Kavanin Mecmuası

Fatmagül DEMİREL 755-765

XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yaşamış Beş Osmanlı Hukukçusu

Selim KARAHASANOĞLU 767-779

Barkan'ın Kanunlar'ı: Osmanlı-Türk Hukuk Tarihçiliğinde Bir Klasik

Coşkun ÇAKIR 781-790

Halil İnalçık ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları

Bülent ARI 791-803

Hukuk Tarihi Açısından Hüseyin Namık Orkun ve Fasikülleri

Salıha OKUR GÜMRÜKÇÜOĞLU 805-822

İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri, 1009/1600 Tarihli, İstanbul'un 550. Fetih Yılı İçin

Mehmet İPŞİRLİ 823-828

1858 Toprak Reformunun Bağdat'ta Uygulanışı

Keiko Kiyotaki, Ottoman Land Policies in the Province of Baghdad, 1831-1881

Ebubekir CEYLAN 829-834

Osmanlı Hukuku ve Oryantalist Yaklaşım: Bir Eleştiri

Reem Meshal, Straddling the Sacred and the Secular: The Autonomy of Ottoman Egyptian Courts during the 16th and 17th Centuries

Nurullah ARDIÇ 835-842

"Yanlış Zamanda Yanlış Adam": Feyzullah Efendi

Sabra Meservey, Feyzullah Efendi: An Ottoman Şeyhülislam,

Selim KARAHASANOĞLU 843-847

Karen M. Kern, The Prohibition of Sunni-Shi'i Marriages in the Ottoman Empire: A Study of Ideologies

Abdurrahman ATÇIL 849-854

EK: Ulusal ve Uluslararası Dergilerde Türkiye Araştırmaları

Ocak 2005-Haziran 2005 855-877

Sunuş

Türk hukuk tarihi literatürünün irdelendiği 5. sayımızla karşınızdayız.

Bu sayıda; Türk hukuk tarihinin önemi, gelişimi, gösterdiği özellikler, kaynakları, hukuk tarihine yönelik olarak ülkemizde ortaya çıkmış yaklaşımlar ve Türk hukuk tarihinin genel meseleleri konu edildi.

Türk hukuk tarihi literatürü; Türk hukuk tarihi çalışmalarına ciddi katkılarda bulunacaklarına ve kısa sürede, alanının aranan başvuru yazıları haline geleceklerine inandığımız yetkin ve son derece titiz yazılarla ele alınıyor. Ayrıca, Türk hukuk tarihinin belli alanlarına ilişkin literatürün, ilk kez burada ele alınması da, elinizdeki cildin, son zamanlarda hem tarih, hem sosyal bilimler ve hem de diğer disiplinlerin yakın ilgi alanına giren Türk hukuk tarihi çalışmaları açısından önemini bir kat daha artırmaktadır.

Türk hukuk tarihi literatürünü ele alan yazılar -kendi aralarındaki muhteva bütünlüğü dikkate alınarak-; alana ilişkin genel değerlendirmelerde bulunan yazılar, Osmanlı ve Türk hukuk tarihinin kaynakları konu edinen yazılar, Osmanlı ve Türk hukuk tarihindeki hukukî gelişmelerin kronolojik olarak ele alındığı yazılar, röportaj ve tanıtım-değerlendirme yazıları şeklinde sıralanıyor.

Mehmet Akif Aydın, meselenin genel çerçevesini çizen “Türk Hukuk Tarihçiliği” başlıklı giriş yazısında, Türkiye’de hukuk fakültelerinin ilk kuruluş yıllarından itibaren müfredata konulan hukuk tarihi derslerinden başlayarak günümüze kadar, hukuk tarihçiliğinin genel özelliklerini ve gelişimini gözler önüne seriyor ve hukuk tarihçiliğimizin sorunlarına dikkat çekiyor.

Yine bu çerçevede değerlendirilebilecek bir diğer yazı, Murteza Bedir’in kaleme aldığı “Osmanlı Öncesi Türk Hukuk Tarihi Yazıcılığı” adlı makaledir. Bedir’in yazısı, esas olarak, iki kısımdan oluşuyor. Birinci kısım; ilgili dönem Türk hukuk tarihi yazıcılığı için zaruri görülen üç alana (hukuk tarihi, genel tarih ve İslam’da hukuk) ilişkin bir literatür incelemesi niteliği taşıyor. Bu kısımda ayrıca, fıkıh kitaplarının, Osmanlı-öncesi dönem için kaynak olarak önemine dikkat çekiliyor. İkinci kısım ise, ilgili yazarların yaşadıkları coğrafyalar temel alınarak hazırlanan bir bibliyografya çalışmasıdır ve eserleri, günümüze ulaşmış Hanefi fıkıh yazarlarını içeriyor.

Sami Erdem ise, “Fıkıh Tarihi: Osmanlı Hukuk Düşüncesinde Modern Yorumlar İçin Yeni Bir Referans Çerçevesi” başlıklı yazısında, II. Meşrutiyet döneminde, “fıkıh tarihi”nin yeni bir disiplin olarak eğitim müfredatında yer almasını ve aynı dönemde yoğunlaşan yeni icthad yorumlarında, bir referans çerçevesi olarak yeniden formüle edilmesini konu ediniyor. Bu çerçevede, fıkıh tarihinin bir ders olarak yükseköğretim programına konulması ile bu yeni disiplini kitap düzeyinde ele alan telifâtın oluşması arasındaki ilişkiye dikkat çekiyor. Konuyla ilgili müstakil metinlerden hareketle gerçekleştirdiği bu çalışmasında Erdem, fıkıh tarihinin bu dönemdeki algılanış biçimine dair önemli ipuçları taşıyan fıkıh tarihi dönemlendirmesi ile ilgili farklı görüşleri de inceliyor.

F. M. Emecen'e, M. M. Kenanoğlu'na, F. Gedikli'ye, R. Cici'ye, Ş. Özen'e ve S. Kaya'ya ait makaleler, Türk hukuk tarihi kaynaklarının eleştirel bir değerlendirmesi niteliği taşıyorlar.

Osmanlılarda Divan'a intikal eden pek çok meseleye dair kararları ihtiva ettiklerinden dolayı birçok araştırma sahasını ilgilendiren bilgilerin bulunduğu Mühimme defterleri, erken tarihlerden itibaren modern tarih çalışmaları içinde kullanılmaya başlanmış ve söz konusu defterler, farklı sahalardan gelen pek çok araştırmacının sıklıkla başvurduğu bir kaynak serisi hüviyeti kazanmıştır. Mühimme defterlerindeki kayıtlar; yüksek bir hukukî karar organı vazifesini gören Divan'dan günümüze kalan belgeler niteliğini taşıdıkları için şüphesiz hukuk tarihi açısından da özel bir önem taşırlar. Feridun M. Emecen'in "Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mirî, Ahkâm-ı Kuyud-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikayet" başlıklı yazısı, Osmanlı bürokrasisi tarafından tertip edilen defter serileri arasında başı çeken Mühimme defterleri üzerinde duruyor.

Kanunnâmeler, Osmanlı idarî düzeni açısından önemli araçlardır. Bu alandaki literatür de oldukça zengindir. Gerek Osmanlı Devleti döneminde, gerekse de Cumhuriyet döneminde kanunnâmeler birçok araştırmacı tarafından neşredilmiştir. Kanunnâmelerin gerçek işlevini tespit açısından bu neşirlerin gözden geçirilmesinde fayda vardır. Ne var ki kanunnâme neşrinde; farklı yazarlar tarafından farklı metotlar kullanılmış ve bazen de yüzyıllar içerisinde bu serilerin biçim ve içeriklerinde meydana gelen değişimler göz ardı edilmiştir. Macit Kenanoğlu, "Osmanlı Kanunnâmeleri Neşriyatı Üzerine Bir Tahlil" başlıklı yazısında, şimdiye kadar yapılan neşriyatı konularına göre üçe ayırarak değerlendiriyor ve kanunnâme neşrine ilişkin önerilerde bulunuyor.

Fethi Gedikli, "Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer'iyeye Sicilleri" başlıklı yazısında; hem şer'iyeye sicilleri olarak bilinen mahkeme kayıtlarının fizikî durumları, kataloglanma sorunları, genel özellikleri, toplam sayıları hakkında bilgi veriyor, hem de bu defterlerin, tarih-yazıcılığı, kültür, hukuk, şehir ve askerî tarih gibi araştırma sahaları bakımından önemlerini tasvir ediyor. Gedikli, ayrıca, hukuk tarihçilerince kaleme alınan monografileri değerlendiriyor ve Osmanlı mahkeme kayıtlarının daha verimli kullanılabilmesi için bir dizi öneride bulunuyor.

Recep Cici, "Osmanlı Klâsik Dönemi Fıkıh Kitapları" başlıklı yazısında, Osmanlı klâsik dönemi fâkihlerince tevarüs edilen temel fıkıh kaynakları ile telif edilen fıkıh kitapları üzerinde durmuş ve bunlardan belli özellikleri taşıyanları kısaca tanıtmıştır. Şükrü Özen ise, "Osmanlı Dönemi Fetva Literatürü" başlıklı makalesinde, son yıllarda çık sık olarak gündeme gelen fetva mecmualarından Osmanlılar dönemine ait olanlarını ayrıntılı olarak tespit etmiştir. Çeşitli kategoriler altında, bu dönemde yazılmış 160'ın üzerinde fetva mecmuasını tek tek tanıtıyor ve şimdiye kadar yanlış bilinen veya bilinmeyen hususiyetlerini, yazısında dakik bir şekilde belirtiyor.

Ağırlıklı olarak hukuk tarihi kaynakları üzerine yoğunlaşan yazılar, Süleyman Kaya'nın "Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu: Sakk Mecmuaları" başlıklı yazısı ile son buluyor. Kaya, şimdiye kadar adı bilinen fakat detayları üzerinde pek fikir yürütülemeyen bir kaynağı ilgimize sunuyor. Yazıda, genel olarak Osmanlı diplomatikasının ve özelde şer'iyeye sicillerinin yazım usûlünün anlaşılması noktasında son

derece önemli bir seri olan Sakk mecmuaları, XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar gelen tarihî süreç içerisinde, örneklerle ve mukayeseli bir biçimde tanıtılıyor.

Türk hukuk tarihinin çeşitli alanlarına ilişkin yazılar, kronolojik bir sıra takip etmek suretiyle sıralanmaktadır. Ekrem Buğra Ekinci; “Osmanlı Devletinde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü” başlıklı yazısında, Osmanlı adliye tarihinin tam manasıyla aydınlatılmadan, Osmanlı tarihi ve müesseselerini, hatta dünya tarihini anlamının zor olacağını belirtiyor. Pehlül Düzenli, yazısında, Osmanlı şeyhülislamlarının en tanınmış olanlarından Ebussuûd Efendi’nin hayatını ve eserlerini, kaynaklar ve yazma eserler ışığında ele alıyor. Mehmet Akman, “Osmanlı Ceza Hukuku Üzerine Bir İcmal” başlıklı yazısında, Osmanlı ceza hukuku literatürünü eleştirel bir okumaya tabi kılıyor ve bu alanın önemli sorunlarına dikkat çekiyor. “Osmanlı Vakıf Hukuku Çalışmaları” başlıklı makalesinde Tahsin Özcan, vakıf hukukunun oluşumu ve gelişimi ile ilgili çalışmaların bir sunumunu ve değerlendirmesini yaptıktan sonra, konuya olan ilgi ile halihazırdaki çalışmaların sayı ve kalitesinin mütenâsip olmadığını vurguluyor. M. Macit Kenanoğlu, İslam devletlerinde özellikle de Osmanlı Devleti’nde yaşayan ehl-i kitap ve diğer gayrimüslim grupların gerçek pozisyonu hakkındaki sorulara doyurucu cevaplar aradığı “İslam-Osmanlı Hukukunda Zimmîler” başlıklı yazısında, gayrimüslimlerin hukukî statüleri hakkındaki eserleri eleştirel bir gözle değerlendiriyor. Betül İ. Arğıt, 1970’li yıllarda başlayan ve 80’li yıllardan itibaren de tarih disipliniinde hem bir çalışma alanı, hem de bir yaklaşım biçimi olarak kendisine ciddi bir yer edinen kadın çalışmalarına “Osmanlı Hukuk Çalışmalarında Kadın” başlıklı makalesi ile katkıda bulunuyor. Arğıt, konuyla ilgili eserleri; konularını, kaynaklarını ve yaklaşımlarını dikkate alarak çeşitli alt başlıklarda değerlendiriyor.

Tanzimat Dönemi ve sonrası, şüphesiz, Türk hukuk tarihi için de bir dönüm noktasıdır. Bu bölümde yer alan dört yazıdan ikisi, meclisleri ve genel olarak kanunlaştırma literatürünü değerlendirirken, diğer ikisi, sonrası için daha somut sonuçlar ihtiva eden *Mecelle* ve *1858 Arazi Kanunnâmesi* ile ilgili çalışmaları eleştirel bir gözle inceliyor.

İslam öncesi dönemde, toy ve kurultay; Osmanlı klasik döneminde, Divan-ı Hümayun ve Meclis-i Meşveret/Meclis-i Şûrâ ve Tanzimat döneminde Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye, Meclis-i Âli-i Umûmi, Meclis-i Tanzimat ve Şûrâ-yı Devlet olarak tespit edilen parlamento öncesi dönemdeki merkezî meclislerle ilgili literatür; Ayhan Ceylan’ın “Osmanlı’da Meşrutiyet Öncesi Merkezî Meclisler Literatürü” başlıklı yazısının konusunu oluşturuyor. Bu konuyla bağlantılı bir diğer konu da, Tanzimat dönemi kanunlaştırma faaliyetleridir. Mustafa Şentop “Tanzimat Dönemi Kanunlaştırma Faaliyetleri Literatürü” başlıklı makalesinde, Tanzimat döneminde yapılan kanunlaştırma faaliyetlerini; “klasik dönem Osmanlı hukukunun kanunlaştırılması”, “Batı’dan iktibas” ve “karma sistem” şeklinde üç ana bölümde ele alıyor. Batılılaşma dönemindeki kanunlaştırma faaliyetlerinden söz edip de, *Mecelle*’den bahsetmemek olamazdı. Sami Erdem, “Türkçede *Mecelle* Literatürü” başlıklı yazısında; bu kanun metninin, yaklaşık 130 yıllık süre içerisinde ortaya çıkan nüshalarını, şerh vb. türden açıklayıcı/yardımcı çalışmaları, metnin hazırlık süreci, mahiyeti ve Türk hukuk tarihi içerisindeki yeri çerçevesinde oluşan literatürü vukufiyetle ele alıyor. E. Atilla Aytekin ise, “Hukuk, Tarih ve Ta-

rihyazımı: 1858 Osmanlı Arazi Kanunnâmesi'ne Yönelik Yaklaşımlar" başlıklı yazısında; bu kanunnâmenin, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk kapsamlı ve modern arazi kanunu olduğunu, etrafında dönen tartışmaların ise kanunnâmenin amaçları ve sonuçları üzerine odaklandığını vurguluyor. Konu ile ilgili tarihyazımına belli eleştiriler de getiren Aytekin; kanunnâme ile ilgili çalışmaların nedenlere, arka plana, hukukî kurgulara, biçime ve söylenmeyene de dikkat ederek yapılmasını öneriyor.

Derginin bu sayısının röportajı, sahanın duayenlerinden, Halil İnalçık ile yapıldı. Önceki röportajlarda olduğu gibi, bu röportajda da; hem İnalçık'ın kişisel serüveni, hem de Türk hukuk tarihi ile ilgili görüşleri hakkında ipuçları bulabileceksiniz. Bu sayımızda yer alan tanıtım yazıları; İsmail Cebeci'nin, Meşihat makamının dergisi olan *Ceride-i İlmîyye* hakkındaki yazısıyla başlıyor. Fatmagül Demirel, yine hukuk tarihi açısından önemli bir başka derginin, *İlm-i Hukuk ve Mukayese-i Kavanin Mecmuası*'nın tanıtımını yapıyor. Coşkun Çakır, Türk hukuk tarihçiliği açısından klasik bir eser olma özelliğine sahip Barkan'ın *Kanunlar* kitabını tanıtıyor. Bülent Arı ise, Türk tarihçiliğinin en önemli isimlerinden Halil İnalçık'ın Osmanlı hukuku ile ilgili araştırmalarının bir sunumunu yapıyor. Selim Karahasanoğlu; bu sayıda yer alan iki tanıtım yazısından ilkinde, XV. ve XVI. yüzyıllarda yaşamış beş Osmanlı hukukçusunu değerlendiriyor. İkinci yazısında ise, Osmanlı tarihinin en tartışmalı Şeyhülislamlarından biri olan Feyzullah Efendi ile ilgili önemli bir tezi gündeme getiriyor.

Mehmet İpşirli'nin, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri, 1009/1600 Tarihli* eser hakkındaki yazısı; Ebubekir Ceylan'ın, Kiyotaki'nin 1858 tarihli arazi kanunnâmesinin Bağdat'ta uygulanışını konu alan doktora tez çalışmasıyla ilgili tanıtımı; Abdurrahman Atçıl'ın, Karen M. Kern'in "The Prohibition of Sunni-Shi'i Marriages in the Ottoman Empire" başlıklı doktora tezi hakkındaki tanıtımı ve Nurullah Ardıç'ın, Reem Meshal'in Mısır mahkemeleri ile ilgili tezinden yola çıkarak, Batı'daki İslam ve Osmanlı hukuk araştırmalarında hâkim olan oryantalist yaklaşımın bir eleştirisi niteliği taşıyan tanıtım-değerlendirme yazısı bu bölümün diğer yazılarını oluşturuyor.

Bu sayıda ele almayı öngördüğümüz, ancak çeşitli nedenlerden ötürü elinizdeki ciltte yer veremediğimiz Şeyhülislamlık ve Kazaskerlik müessesesi, Muâhedât literatürü gibi konuları ve çok önemli diğer bazı şahıs ve dergilerle ilgili değerlendirmeleri ileride çıkacak daha dar kapsamlı sayılarımıza bırakmak zorunda kaldık.

Derginin son bölümü ise, önceki sayılarda olduğu gibi, son altı ayda Türkiye araştırmaları ile ilgili ulusal ve uluslar arası dergilerde çıkan makaleleri bilginize sunuyor.

Türk Hukuk Tarihi sayısına, başından sonuna kadar her aşamada büyük katkı sağlayan Prof. Dr. Mehmet Akif Aydın'a ve tüm yazarlarımıza Yayın Kurulu olarak teşekkürlerimizi sunuyoruz. Bu sayıyı onlara borçluyuz.

Katkılarınızı arzuladığımız Türk Şehir Tarihi literatürünün konu edileceği 6. (Güz 2005) ve Türk Edebiyat Tarihi literatürünün değerlendirileceği 7. (Bahar 2006) sayılarda tekrar buluşmak dileğiyle...

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi